

1. tématický blok: CO JE PRÁVO?

2. přednáška

a) PRÁVO A MORÁLKA

Osnova přednášky:

- a) Úvod a k čemu slouží vymezení vztahu práva a morálky?
- b) Vymezení pojmu morálka a pojmu právo
- c) Tři různá pojetí vztahu morálky a práva
- d) Od-moralizování a re-moralizování moderního práva

Úvod

Příklad:

Bratři A a B zdědili po bohatém otci asi dva miliony korun. A zchudl, protože utrpěl značnou finanční ztrátu důsledkem nezaviněné nehody a dlouhé nemoci. Má se B, který má dobrý příjem a je materiálně zabezpečený, zříct svého podílu a A nebo jeho rodinu finančně podpořit?

Co se z této ukázky dovídáme?

1. Každé společenství lidí si utváří určitý systém norem, pravidel, předpisů, uznává určité zvyky, mravy, principy;

(v angloamerické tradici se ustálil v této souvislosti výraz *standards*, v kontinentální tradici se mluví spíše o *normativech*, *regulativech*)

2. Smyslem fungování těchto normativů je prosadit, umožnit realizovat (kolektivní, obecné) cíle dané činnosti, tzn. určitý obsah, hodnoty daného vztahu apod.;

3. Kdyby takový cíl (obsah) chyběl, tak by lidé neměli žádný důvod dobrovolně dodržovat žádná pravidla;

(Lidé jsou schopni tyto normativy dodržovat nebo nedodržovat; tzn. sladit své zájmy s kolektivními cíli nebo dostat se do rozporu;)

4. Z faktu, že jde o prosazení určitých cílů došlo k diferenciaci různých normativních systémů jako je např. morálka a právo; tzn. utvořili se různé způsoby normativní regulace;

Vztah práva a morálky je jednou ze základních otázek právní filosofie- její řešení vede k různým názorům a postojům;

Dříve, než se tomuto vztahu budeme věnovat, je nutné uvést, že v diskusích o tomto vztahu dochází k několika problémům, které stěžují jeho porozumění

a) záměna pojmů, často se tento vztah zaměňuje za vztah přirozeného a pozitivního práva; tyto pojmy je nutné odlišovat; (přirozené právo nemůžeme redukovat na morální dimenzi a právo jen na pozitivní právo)

b) metodický problém, kdy se nerozlišuje mezi rovinou úvahy, definující (klasifikující) jevy tzn. mezi otázkou: co je právo nebo co je morálka?

a rovinou, která zkoumá funkci (smysl) vzájemného vztahu – jak funguje vztah práva a morálky? Jaký má smysl, resp. co je jeho cílem? Co je příčinou tohoto vztahu? Proč má kooperovat právo s morálkou?

c) důsledkem toho dochází ke zúžení cíle právní regulace a to

i) buď jen na vynucování morálky; nemorálnost je zde chápána jako dostačující důvod pro trestnost, (anglický právní teoretik H.L.A. Hart to nazývá právním moralismem);

ii) právní formalismus- jde jen o prosazení zákona jako zákona, bez ohledu na jeho obsah, hodnoty apod.

B) MORÁLKA A PRÁVO: vymezení pojmů

1. Etymologický význam slov morálka a právo

i) Co je morálka?

Slovo morálka z lat. slova "mos", "mores" - mrav, obyčej,

(Podobný etymologický význam má i slovo etika, z řeckého slova ethos- obvyklé místo k bydlení, zvyk, mrav)

Užívání těchto slov je různé: slovem etika je označováno učení, teoretické poznávání morálních fenoménů, tzn. morálka zde vystupuje jako předmět etiky.

ii) Co je právo?

Základ slova "právo" je příbuzný slovu "pravý" ve smyslu slova správný, ryzí, přímý; uvádí se také spojení s významem pravidla pravé ruky, toto pravidlo bylo považované za praktické a tudíž správné;

2. Co označuje pojem morálka a pojem právo?

Příklad č.1

"A se stěhoval a na tuto práci si pozval dva kamarády. Dověděl se o tom i kamarád B a přišel také pomoci. Při manipulaci s nábytkem si poranil nohu. B začal vymáhat po A náhradu škody. Mohl by uspět u soudu?"

Příklad č.2

"Jedna žena měla tři děti a při autonehodě ji umřel manžel, stala se ze dne na den vdovou. Bydlela v nájemném domě. Majitel domu ji dal úlevu a tři měsíce nemusela platit nájemné, po třech měsících však žena stále neplatila nájemné. Majitel ji dal výpověď a začal soudně vymáhat své pohledávky."

Jednal majitel domu nemorálně?

Z uvedených příkladů zjišťujeme, že oba pojmy se vztahují na lidské jednání, díky kterému dochází k určité kvalitě vzájemných vztahů;

Tuto sféru můžeme vymezit prostřednictvím následujících strukturálních znaků:

- subjekty (aktéři) vztahu

- příčina vztahu - zdroj normativity

- forma povinnosti

- cíl jednání

3. Čím se liší morálka a právo?

a) subjekt morálky

člověk jako nositel ctností, dobrých morálních vlastností

a) subjekt práva

člověk zde vystupuje jako nositel práv a povinností

b) zdroj normativity

morální volba- svobodná, nerecoční volba,

b) zdroj právní normativity

není to vůle jedince, ale vůle zákonodárce, povinnost je stanovená, vynutitelná-reciproční

c) morální normy

kategoricky (nepodmíněné) příkazy, principy; jejich dodržování je regulováno svědomím člověka, tlakem veřejného mínění atd.

c) právní normy

mocensky vynutitelná závaznost formou

sankce; Sankce je podstatným znakem

práva!

d) cíl morálního jednání

tvorba dobrých mezilidských vztahů,

fungují na základě solidarity a vzájemné pomoci

(**Poznámka:**

!Dobro není kategorii označující nějakou

substanci věcí nebo jevů, ale vztahovou

kategorií, která označuje pozitivní kvalitu

vztahů, do kterých člověk vstupuje!

Kritériem dobrého je ten Druhý.

Představy o „dobru“ jsou utvářeny v

závislosti od kulturních a historických

podmínek.)

d) cíl právního jednání

C) Tři modely vztahu morálky a práva

Z hlediska smyslu nebo cíle vztahu práva a morálky jako dvou normativních systémů můžeme rozlišit tři základní pojetí (modely):

1. Morálka je základem společenských vztahů; vztah práva a morálky je zde zdůvodňován jako vztah závislosti práva na morálce, právo je doplňkem práva, minimem, atd.; morálka je podmínkou platnosti práva, určuje hodnotový obsah práva, dává mu smysl;

i) *Řecko-křesťanská tradice* (Platon, Aristoteles, Akvinský) – morálka je důvodem práva, podmínkou jeho dodržování – uposlechnutí zákona bylo morální povinností – viz případ Sokrates

ii) *I. Kant* - právo doplňuje morálku ve smyslu, kdy regulace vnitřních (morálních) vztahů je doplněna regulací vnějších vztahů (I.Kant)

iii) *G. Jellinek* (1851-1911): „**Právo není nic jiného, než etické minimum**“ (Die Sozialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe, Hidesheim 1967, str. 42.)
Funkce práva se zde omezuje na to, být jen minimem poznání morálky; právo však plní různé funkce

iv) *Krajností tohoto modelu je pozice, kdy se vyžaduje, aby každá nemorálnost, (každá odchylka od stanovené společenské normy) byla právem potrestána.*

Anglie 60. tých let 20. století spor o tzv. Wolfendenovou zprávu (lord Devlin versus H.L.A. Hart)

2. Model odtržení práva od morálky:

Tento model se objevuje vznikem právního pozitivizmu v 19. a zač. 20. století a má různé formy: silná verze: H. Kelsen - mezi právem a morálkou není žádný vztah

"Jde zde především o to, překonati odedávna obvyklé spojování práva s morálkou. Tím ovšem nemá býti v ničem dotčen požadavek, že právo má býti morální, t. j. dobré. Tento požadavek rozumí se sám sebou. Co třeba překonati jest názor, že právo jako takové je částí

morálky, a že tedy každé právo již jakožto právo je v jistém smyslu a do jisté míry morální. Jestliže se právo považuje za část morálky -(...) -, činí se tím pokus, propůjčiti právu onu absolutní hodnotu, na kterou si činí nárok morálka."

Viz k tomu Kelsen, H.: Ryzí nauka právní. Brno-Praha 1933, str.12

Kelsen argumentuje tím, že právo vyjadřuje racionálně-logicky, objektivně stanovenou povinnost a morálka vyjadřuje subjektivní stanovenou povinnost;

Z tohoto důvodu právo nemá a nemůže mít nic společného s morálkou, jsou to dva odlišné normativní jevy, mezi kterými neexistuje žádný vztah nebo vazba;

(Tento model vztahu práva a morálky vede k prohloubení právního formalismu; skutečnost, že má jít o dobré právo garantuje zde striktní dodržení jeho formálních znaků: hierarchicky uspořádaný systém norem, tím je zaručena jejich platnost a právní norma má formu sankce)

Slabší verze: kritika teze o odtržení práva a morálky jako zdroje právního formalismu; *(Lon Fuller- vymezuje podmínky „morálky práva“ viz práci Morálka práva; H.L.A. Hart mluví o minimálním obsahu přirozeného práva, R. Dworkin mluví o právních principech, které umožňují více zohlednit práva, nároky jednotlivce)*

3. Mezi právem a morálkou je komplementární vztah

Různé přístupy, které vycházejí z různého pojetí příčin vzniku práva

i) *právo a morálka se diferencují díky vývoji lidské racionality*, ze začátku se vyvíjeli spolu a k jejich diferenciaci došlo až vznikem složitějších společenských vztahů a začali fungovat jako dvě různé formy racionality, kterým jde o zachování jednoty (míru) ve smyslu pokroku společnosti (kantovská tradice, J. Habermas)

(J. Habermas mluví o komplementární povaze vztahu práva a morálky.

Komplementarita: doplnění, fungování systému si vyžaduje kooperaci subsystému; společnost jako systém si vyžaduje jak fungování morálky, tak fungování práva; oba systémy mají stejný význam, žádný z nich není nadřazený, důležitější, první atd.)

ii) *právo a morálka se diferencovali důsledkem evoluce* společenských vztahů; právo vzniklo

jako reakce na nutnost potlačení násilí (řešení konfliktů), které se nedali již řešit odkazem na zvyky, obyčeje, pravidla; právo jako třetí (nestranná) síla, která spolu s ostatními normativními systémy garantuje existenci a vývoj společnosti;

iii) **Hartovo pojetí kooperace práva a morálky:**

Hart uvádí pět zřejmých pravd, pět obecně platných elementárních příčin kooperace práva a morálky jako podmínky přežití člověka (antropologický pohled)

Ke kooperaci dochází proto, že

a) **Lidská zranitelnost:** existence konfliktů, které vedou ke zranitelnosti, tyto konflikty se nedají řešit standardními způsoby (morálkou), proto vzniká potřeba uplatnění sankční síly právních norem

b) **Přibližná rovnost:** mezilidským vztahům je vlastní aproximativní dosahování rovnosti, což vede k potřebě právního systému, který by disponoval pravidly vyrovnávajícími nerovnosti

c) **Omezený altruismus:** společenské vztahy charakterizuje solidarita a altruismus různé intenzity závislé na morálním uvědomění lidí; nutnost právní regulace ve formě trestně právních norem jako brzdy násilí

d) **Omezené zdroje:** společenským vztahům je vlastní směna, výměna statků a služeb, proto je nutné, aby existovala závazná pravidla a předpisy, které by zaručovaly legitimitu vlastnictví;

e) **Omezené porozumění a síla vůle:** společenské vztahy tvoří jedinci s různou schopností porozumění a síly vůle, což se promítá do potřeby existence mechanismů donucení ke kooperaci (smlouva apod.)

D) Od-moralizování a re-moralizování moderního práva

Kromě toho, že v našem právu přetrvávají některé morální principy jako např. v občanském právu dobré mravy (boni mores), dobrá víra, tak v moderním právu dochází k od-moralizování a re-moralizování.

Od-moralizování

a) od-moralizování nebo redukce morálního základu – skutkové podstaty – tato tendence je reakcí na rostoucí komplexitu moderních ekonomických vztahů, vědecko-technického rozvoje a rozvoje byrokratického aparátu;

tyto systémy žijí vlastním nezávislým životem a vlastními pravidly, jejichž cílem je zvyšovat výkon těchto systémů; z jejich regulace ustupují morální aspekty a právní regulace zde funguje jako technika nápravy poruchy systému;

Soukromé právo

Tato tendence se promítá např. současného soukromého práva, konkrétně rodinného práva, kdy v posledních letech dochází k výrazným změnám kdy např. princip zavinění rozpadu manželství je odbourán a nahrazen principem rozvratu- tzn. opouští se hledání viníka a jde o odstranění poruchy nefunkčního manželství, nebo v jménu „zefektivnění“ rozvodu, především majetkového vyrovnání se může uzavřít předmanželská smlouva;

Trestní právo

Upouští se od morálně zdůvodňovaného zavinění, tzn. potrestání činů, které byly odchylkou od obecně platné morálky - jako byla např. homosexualita, prostituce, nebo příživnictví; je to soukromá záležitost, styl života atd.

Mění se význam a účel trestání, nejde o „očistu“, „odplatu“, o vyrovnání nějakého provinění ale o ochranu společnosti před nebezpečnými pachateli.

Re-moralizace

Re-moralizace neznamená restauraci přežitých morálních konceptů, ale spíše o orientaci na svobodu a rovnost lidí; to vede k tomu, že základní práva se stávají principem legitimizace moderního právního řádu;

Soukromé právo

Tuto tendenci můžeme pozorovat v oblasti ochrany spotřebitele, nájemníků nebo v pracovním právu.

Trestní právo

- domácí násilí, sexuální obtěžování na pracovišti, pornografie,

K zapamatování:

- **Systém práva a systém morálky se neliší kvantitativně, ale kvalitativně;**
- **Obsahové překrývání právních a morálních norem je historicky a kulturně podmíněno a odráží vždy cíle společenské integrace;**